

А.О. Афанасьєв, кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Науково-дослідний центр гуманітарних
проблем Збройних Сил України

ФОРМИ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ НА ВІЙСЬКОВИХ ТРАДИЦІЯХ

У статті розглядаються форми військово-патріотичного виховання особового складу Збройних Сил України на військових традиціях. Виокремлюються дві групи форм: перша група, зумовлена загальноорозвиваючим компонентом виховання і така, що може застосовуватися не лише стосовно військовослужбовців, але й всіх категорій громадян; друга група форм, обумовлена специфікою військово-професійної діяльності особового складу. Пропонуються напрями перспективних досліджень із зазначеної проблематики.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, військові традиції, військовослужбовці, Збройні Сили України, форми військово-патріотичного виховання, особовий склад.

Постановка проблеми. Останні неординарні події в Україні, пов'язані із зазіханням на її територіальну цілісність, загострюють питання надійного забезпечення обороноздатності держави. У зв'язку з цим, все більш актуальною стає потреба підвищення ролі морального фактору функціонування Збройних Сил (ЗС) України, активізації військово-патріотичного виховання (ВПВ) особового складу. Важливу роль в формуванні патріотизму у військовослужбовців та готовності до сумлінного виконання військового обов'язку мають відігравати військові традиції. Існує об'єктивна потреба щодо активізації досліджень у цій сфері, зокрема з'ясування форм ВПВ особового складу на військових традиціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях фахівців, присвячених питанню виховання громадян на традиціях, в якості об'єктів виховного впливу розглядається переважно учнівська та студентська молодь. Проблеми виховання курсантів на військових традиціях є предметом безпосереднього розгляду В.В. Трубникова (1998 р.) і В.А. Сидорчука (2008 р.).

Військові традиції українського народу частково описуються у багатьох фундаментальних історичних працях. Вітчизняні автори дисертаційних робіт (В.І. Каюков, Ю.Г. Підборський), класифікуючи з традиції українського народу, чомусь не виділяють серед них бойові (військові).

Безпосередньо означеній проблемі присвячені науково-дослідна робота "Військові традиції у Збройних Сил України" та відповідний посібник, виконані фахівцями Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України у 2013 році, праці науковців Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського та ін.

Формулювання цілей статті. Враховуючі недостатню наукову розробку зазначеної проблематики, у статті ставиться за мету обґрунтування

форм ВПВ особового складу на військових традиціях, що сприятиме підвищенню ефективності виховної роботи з підлеглими.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових праць дозволяє розглядати *військові традиції* як стійкі специфічні форми суспільних відносин у ЗС, що історично склалися та передаються з покоління в покоління у вигляді порядку, правил і норм поведінки військовослужбовців, їх духовних цінностей, моральних настанов і звичаїв, пов'язаних із виконанням навчально-бойових завдань, організацією військової служби та побуту.

Військово-патріотичне виховання особового складу на військових традиціях можна тлумачити як активний процес системного, комплексного та всебічного впливу командирів (начальників), офіцерів органів по роботі з особовим складом, державних і громадських організацій на свідомість, підсвідомість і поведінку особистості військовослужбовця, а також психологію військового колективу в процесі їх життєдіяльності з метою формування у воїнів поваги до історії і традицій ЗС України, інших патріотичних почуттів і переконань, а також високих морально-бойових, громадянських, військово-професійних, соціально-психологічних, психічних і фізичних якостей, необхідних для успішного виконання у будь-яких умовах конституційного обов'язку щодо захисту народу України та готовності до цього.

Формами виховання особового складу на військових традиціях слід вважати організацію колективної, групової та індивідуальної діяльності командирів (начальників), спрямовану на досягнення мети цього напрямку виховання. Форми виховання мають відповідати його меті і змісту та узгоджуватися із відповідними засобами, методами та прийомами.

Існує багато підходів до класифікації форм виховання. Найбільш оптимальною, на нашу думку, є їх класифікація за змістом. При цьому форми виховання особового складу на військових традиціях можна впорядкувати за двома групами.

Перша група зумовлена загальнорозвиваючим компонентом виховання і може застосовуватися не лише стосовно військовослужбовців, але й всіх категорій громадян. Вона включає:

участь представників ЗС України у державних і суспільних проектах, присвячених ювілеям, знаменним подіям української історії та проблематиці національно-історичних і військових традицій (Всеукраїнських “Вахт пам'яті”, інших патріотичних акціях тощо);

новітні форми, пов'язані з використанням теле-, відео та аудіозасобів, соціальних мереж: участь військовослужбовців у теле- і відеомостах, Інтернет-конференціях, онлайн-бесідах та інтерв'ю, теле- і радіопередачах; перегляд особовим складом різних видів відеопродукції за проблематикою національно-історичних і військових традицій. Підвищенню ефективності цих форм сприятиме створення та впорядкування відповідних баз (каталогів) фільмів, телепередач, відеоігор тощо;

використання у мережі “Інтернет” спеціальних безкоштовних сайтів, присвячених висвітленню інформації за тематикою національно-історичних і військових традицій (підборки мемуарів, творів художньої літератури, кіно- і

відеофільмів, військово-патріотичних ігор тощо), які доцільно створювати під егідою Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України тощо; участь особового складу ЗС України у конкурсах, “круглих столах”, диспутах, вікторинах та інших заходах, які проводяться державними та громадськими організаціями (клубами, бібліотеками, музеями тощо) з питань збереження національно-історичних і військових традицій, героїки української історії тощо;

відвідування військовослужбовцями театральних вистав, фестивалів художньої творчості, літературних вечорів, виставок на військово-патріотичну тематику тощо;

участь особового складу ЗС України у спільних військово-патріотичних заходах з представниками Товариства сприяння обороні України, козацтва, військово-патріотичних організацій і клубів (“Честь і Слава”, “Пласт”, “Юний десантник”, “Доблесть”, “Ратоборець”, “Червона Зірка”, “Сокіл” (“Джура”), “Всеукраїнська асоціація ветеранів-підводників” тощо) та сприяння їх діяльності у питаннях проведення військово-історичних ігор, таборів, реконструкції історичних подій, інсценізації театралізованих вистав і баталій. Прикладом цього є щорічні заходи – Всеукраїнська військово-патріотична спортивна гра “Зірниця”, що проводиться відповідно до спільного наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України і Міністерства оборони України, дитячо-юнацька військово-спортивна патріотична гра “Джура” та ін., які мають велике значення у вихованні на військових традиціях;

сумісна діяльність представників ЗС та інших державних і громадських структур України у пошуковій та воєнно-меморіальній роботі, взаємодії з пошуковими загонами щодо виявлення та впорядкування місць поховань загиблих воїнів, догляду за військовими меморіалами, пам’ятками (пам’ятними знаками),obelісками тощо. Нормативно-правовою основою цієї діяльності є, зокрема, Закон України “Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років”;

участь представників ЗС України в урочистих покладаннях квітів до могил загиблих воїнів, пам’ятників (могил) відомих державних і військових діячів. Це одна із найпоширеніших і ефективних форм виховання особового складу і громадян на військових традиціях. Як відомо, такі заходи неодмінно проводяться під час святкування Дня Перемоги, Дня Збройних Сил України, Дня захисника Вітчизни за участю вищого керівництва держави та Міністерства оборони України, представників органів державної влади всіх рівнів;

залучення найбільш підготовлених військовослужбовців до воєнно-шефської роботи, зокрема, проведення в учнівських та студентських колективах заходів, пов’язаних із пропагандою кращих військових традицій, а з іншого боку – запрошення представників шефських організацій до проведення заходів виховання на військових традиціях у підшефних військових частинах (установах, ВВНЗ). Нормативно-правовою основою цієї діяльності є, зокрема, Указ Президента України “Питання шефства над Збройними Силами України”.

Друга група форм зумовлена специфікою військово-професійної діяльності особового складу. Вона охоплює:

лекції, доповіді, інформування, бесіди з особовим складом щодо роз'яснення ролі національно-історичних та військових традицій у життєдіяльності військових частин (підрозділів) і ЗС України в цілому;

використання елементів військових традицій у навчально-виховному процесі під час проведення занять з бойової та воєнно-ідеологічної підготовки, навчань, несення бойового чергування, вартової та внутрішньої служб, виконання широкого кола завдань повсякденної діяльності;

перегляд та обговорення щотижневих військових телепередач (“Армія” (Перший Національний), “Військова рада” (телеканал “Рада”), “Доблесть. Мужність. Благородство.” (5 канал), “Служу Україні!” (УТР, обласні ТРК), прослуховування та обговорення радіопередач (“Наша армія”, “Сурма” і “Нація”) які готуються Центральною телерадіостудією Міністерства оборони України;

перегляд (прослуховування) та обговорення інших, у тому числі нових, створених за ініціативою військових керівників, теле- і радіопередач, а також кіно- і відеофільмів про історію, традиції та повсякденну діяльність ЗС України, традиції видів ЗС (родів військ), конкретних об'єднань (з'єднань) і військових частин. Прикладом таких передач, зокрема, є щотижнева телевізійна програма “Звитяга”, створена у 2007 року за ініціативою керівництва Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного у тісній співпраці із Львівською обласною державною телерадіокомпанією. Телепрограма висвітлює життєдіяльність Академії, військових частин і з'єднань Західного регіону України, активно сприяє військово-патріотичному вихованню молоді та популяризації військової справи в регіоні [1];

концерти Національного Президентського оркестру, Заслуженого академічного Ансамблю пісні і танцю Збройних Сил України, колективів військово-музичних центрів, художньої самодіяльності військових частин і підрозділів;

індивідуально-виховна робота з військовослужбовцями, спрямована на виховання у них поваги до позитивних військових традицій та прагнення керуватися їх нормами у повсякденній службі;

використання потенціалу історико-культурної, зокрема козацької спадщини України у процесі виховання особового складу на військових традиціях, що позитивно впливає на його емоції та почуття. Так, військовослужбовці 55-ї окремої артилерійської Будапештської орденів Червоного Прапора, Богдана Хмельницького і Олександра Невського бригади імені двічі Героя Радянського Союзу генерал-полковника Василя Петрова 6-го армійського корпусу Сухопутних військ Збройних Сил України починаючи з осені 2008 року, щорічно складають Військову присягу на вірність Українському народові на території історико-культурного комплексу “Запорізька Січ”, розташованого на острові Хортиця [2]. Було б методично правильно проводити таку емоційно насичену форму виховного впливу, як ритуал прийняття Військової присяги молодими воїнами, біля Меморіального комплексу “Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.”, Вічного вогню, пам'ятників видатним воєначальникам і героям війни, інших місць бойової слави;

проведення урочистих зібрань особового складу, Днів відкритих дверей із запрошенням ветеранів Великої Вітчизняної війни, учасників бойових дій, молоді, представників органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських організацій, творчих і мистецьких колективів України. Зокрема, такі форми виховання особового складу широко використовуються з нагоди річниць незалежності України, річниць визволення українських міст від німецько-фашистських загарбників, Днів військових частин та ін.;

проведення зустрічей (уроків мужності) з учасниками бойових дій, ветеранами війни, збройних сил, військової частини, відомими людьми, вченими, діячами культури й мистецтва та ін.;

вечори Пам'яті захисників Вітчизни, які продемонстрували вірність військовому обов'язку та кращим бойовим традиціям;

залучення військовослужбовців до вшанування річниць видатних історичних подій та ювілеїв видатних державних і військових діячів, значних історичних подій;

участь військовослужбовців військової служби за контрактом у конкурсі військово-професійної майстерності “Універсальний солдат”, який проводиться відповідно до наказу Міністра оборони України від 13 листопада 2009 року № 565 з метою “...виховання у військовослужбовців національної гідності, духовності й культури, формування почуття патріотизму, вірності військовим традиціям Українського народу, військово-професійної, морально-психологічної та фізичної готовності до захисту Вітчизни” [3];

інноваційні форми виховання, які зароджуються у ЗС України. Так, у вихованні курсантів на військових традиціях використовується потенціал військово-патріотичної акції “Офіцер честі”, яка була вперше проведена у 2003 році за ініціативи начальника Львівського ордена Червоної Зірки інституту Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету “Львівська політехніка” (нині – Академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного) П. Ткачука Метою цього заходу є вшанування тих, хто за підсумками року досягнув значних успіхів у навчанні та вихованні підлеглих, є взірцем особистої дисциплінованості [4, с. 3]. Іншим прикладом інноваційних підходів до виховного процесу є використання в Академії виховного впливу прийняття Кодексу честі офіцера молодими лейтенантами, запровадженого у цьому навчальному закладі, а молодшими командирами – Кодексу сержанта Збройних Сил України [5, с. 7];

залучення особового складу до участі у військово-музичних заходах патріотичного спрямування, які мають значний позитивний емоційний вплив на свідомість військовослужбовців та відіграють неабияку роль у вихованні в них патріотизму. Прикладами таких заходів є Всеармійський фестиваль української військово-патріотичної та маршової пісні “Червона калина”, Всеукраїнський конкурс військово-патріотичної пісні “Озброєні піснею, покликані маршем” та ін.;

читацькі конференції, історичні лекторії, обговорення книг (статей газет, журналів), кінофільмів і вистав за тематикою військових традицій;

офіцерські збори із розглядом на них, крім іншого, питань збереження та подальшого розвитку військових традицій.

вечори запитань і відповідей, тематичні вечори, усні журнали, диспути, вікторини за тематикою військових традицій;

екскурсії військовослужбовців до Національного військово-історичного музею України, Меморіального комплексу “Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.”, інших меморіальних комплексів і музеїв, експонати яких розповідають про бойові традиції, відомих історичних місць, пам’ятників (пам’ятних знаків), будинків-музеїв і квартир-музеїв відомих державних і військових діячів з метою ознайомлення з історією формування та розвитку українських національно-історичних і військових традицій;

відвідування особовим складом кімнат бойової слави військових частин (вищих військових навчальних закладів);

походи військовослужбовців по місцях бойової слави;

екскурсії-подорожі з метою вивчення традицій та історії краю, де служать воїни;

вечори-вшанування військовослужбовців, які досягли високих показників у службі та є взірцем дотримання кращих військових традицій;

прослуховування радіогазет, музичних та інших творів військово-патріотичного змісту за допомогою теле- та радіовузла військової частини;

використання стінної преси (стінна газета, бойовий листок, “блискавка”, фотогазета та ін.) у пропаганді військових традицій і патріотичних вчинків кращих воїнів військової частини (підрозділу);

використання у процесі виховання на військових традиціях прикладів досягнень українських військовослужбовців-спортсменів, потенціалу Центрального спортивного клубу Збройних Сил України та інших військових спортивних організацій;

внесення у діяльність військово-спортивних і військово-технічних гуртків елементів військових традицій та їх використання роботі з особовим складом;

використання виховного впливу військових ритуалів (урочисте прийняття Військової присяги; вручення Бойових Прапорів та орденів військовим частинам (кораблям); винесення Бойового Прапора військової частини (у Військово-Морських Силах Збройних Сил України – під’йом та спуск Військово-Морського Прапора; урочисте заступання на бойове чергування та ін.);

форми, пов’язані з участю священнослужителів у процесі виховання військовослужбовців Збройних Сил України на військових традиціях, зокрема:

проведення священниками духовно-патріотичних (духовно-моральних, “пастирських”) бесід з військовослужбовцями щодо традицій захисту Вітчизни;

благословення священнослужителем молодих воїнів, які прийняли Військову присягу, та всього особового складу на виконання навчально-бойових завдань і подальшої військової служби. Наприклад, 14 червня 2009 року голова Синодального військового відділу УПЦ благословив випускників Української військово-медичної академії. Інший приклад – у морських походах на кораблях Військово-Морських Сил Збройних Сил України разом із матросами і курсантами також брав участь священнослужитель.

Зокрема, у 2009 році у період випускних іспитів у Севастопольському військово-морському інституті ім. П.С.Нахімова, священнослужителі Сімферопольської та Кримської єпархії, за благословенням правлячого архієрея двічі брали участь у тижневих морських походах [6];

- служіння Божественної Літургії, молебнів за участю особового складу, проведення регулярної богослужбової діяльності, у тому числі у полкових храмах, і масових богослужінь з метою показу “священного значення” військової служби та необхідності дотримання кращих традицій;

освячення священиками озброєння та військової техніки;

участь представників духовенства у вшануванні пам'яті загиблих воїнів та їх поминанні, турбота про збереження пам'яті про них. Так, 9 травня 2009 року в селищі Іванків Бориспільського району Київської області було здійснено перепоховання останків моряків Пінської військової флотилії, прикордонників, військовослужбовців і командирів 37-ї армії, які героїчно загинули в 1941 році, за участю та з благословення Блаженнішого Митрополита Володимира, вікарія Київської Митрополії УПЦ єпископа Макарівського Іларія [7, с. 30] та ін.

Усі названі вище ВПВ особового складу на військових традиціях перебувають у діалектичній єдності та взаємозв'язку, доповнюють і розширюють дію одна одної. Розвиваючись і вдосконалюючись у виховному процесі, деякі форми можуть трансформуватися в інші або давати поштовх до виникнення інших оригінальних форм, що відповідає новому змісту та завданням виховання.

Слід також зазначити, що форми ВПВ особового складу на військових традиціях можна класифікувати за іншими ознаками, наприклад, за структурою спілкування учасників виховного процесу (індивідуальні, колективні та групові форми).

Особливу значущість мають індивідуальні форми роботи посадових осіб з військовослужбовцями. При конкретизації цілей і завдань виховання мають враховуватися індивідуально-психічні особливості військовослужбовців. Показовими у цьому плані є погляди та практична діяльність А.С.Макаренка, який у змісті виховання бачив як загальні аспекти виховання, так й індивідуальні [8, с. 150-151]. Аналогічну думку стосовно вивчення вихованців та індивідуального підходу до них висловлював К.Д.Ушинський, який підкреслював: щоб всебічно виховувати людину, насамперед слід знати її у всіх відношеннях. Тобто у виховному процесі, орієнтуючись на кращі військові традиції, командири (начальники) та інші посадові особи не повинні виховувати військовослужбовців “стандартно”, зміст виховання для кожного з них має носити індивідуальний характер і враховувати їх індивідуально-психологічні особливості [9-10].

Проведення індивідуально-виховної роботи у специфічних умовах військової діяльності вимагає від суб'єктів виховання високого рівня педагогічної підготовленості та культури, досконалого володіння технологіями та методиками індивідуальної роботи з підлеглими, глибокого особистого розуміння ролі і місця військових традицій у формуванні особистості воїна. В умовах жорстких субординаційних відносин, властивих військовому середовищу, педагогічний такт суб'єкта виховання (як правило, начальника

конкретного військовослужбовця) відіграє особливу роль, сприяє встановленню взаєморозуміння між ними та виникненню довіри у підлеглого до керівника.

Отже, знання та вміле використання посадовими особами ЗС України форм виховання особового складу на військових традиціях виступає важливою умовою підвищення ефективності виховної роботи, рівня морально-психологічного стану військових підрозділів.

Висновки і перспективи подальшого розвитку у даному напрямку. На сучасному етапі роль ВПВ особового складу постійно зростає, що вимагає вмілого використання відповідними посадовими особами потенціалу військових традицій. Домогтися цього можна лише завдяки наявності у військових педагогів необхідних знань, навичок і вмінь щодо організації виховного процесу, формування у них мотиваційної готовності до діяльності у цій сфері. Зважаючи на недостатню кількість праць щодо вказаного питання, у подальших дослідженнях варто обґрунтувати систему та зміст діяльності посадових осіб по вихованню особового складу на військових традиціях, умови її ефективності тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного бере активну участь у суспільно-політичному житті регіону. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.asv.gov.ua/content.php?page=13&lang=uk>

2. На острові Хортиця 78 молодих воїнів 55-ї окремої артилерійської бригади урочисто склали Військову Присягу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zampolit.at.ua/news/2008-12-01-47>.

3. Наказ Міністра оборони України від 13.11.2009 р. № 565 “Про затвердження Положення про Конкурс військово-професійної майстерності “Універсальний солдат” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://govuadocs.com.ua/docs/509/index-47205-1.html>

4. Шаповалова І. Офіцер честі – добра традиція честі і гідності в Академії Сухопутних військ / І. Шаповалова // Офіцер України. – 2011. – № 2. – С. 3.

5. Степанишин В. Відтепер у сержантів свій кодекс / В. Степанишин // Офіцер України. – 2011. – № 4 – С. 7.

6. Кротков Д. Взаємодія Церкви і армії в Криму / Д.Кротков // Віра і честь. – 2009. – № 2. – С. 16–23.

7. Вікарій Київської Митрополії УПЦ єпископ Макарівський Іларій здійснив перепоховання останків військових моряків, загиблих у 1941 році // Віра і честь. – 2009. – № 1. – С. 30.

8. Макаренко А.С. Методика виховної роботи / А.С. Макаренко. – К.: Рад. школа, 1990. – 366 с.

9. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С.У. Гончаренко. – Вид. 2-ге, доп. і випр. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.

10. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.

А.А. Афанасьев, кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник
Научно-исследовательский центр гуманитарных проблем Вооруженных Сил Украины

ФОРМЫ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОГО СОСТАВА ВООРУЖЕННЫХ СИЛ УКРАИНЫ НА ВОИНСКИХ ТРАДИЦИЯХ

В статье рассматриваются формы военно-патриотического воспитания личного состава Вооруженных Сил Украины на военных традициях. Выделяются две группы форм: первая группа, обусловленная общеразвивающим компонентом воспитания, которая может применяться не только по отношению к военнослужащим, но и всем гражданам; вторая группа форм, обусловленная спецификой военно-профессиональной деятельности личного состава. Предлагаются направления перспективных исследований по указанной проблематике.

Ключевые слова: военно-патриотическое воспитание, воинские традиции, военнослужащие, Вооруженные Силы Украины, личный состав, формы военно-патриотического воспитания.

A. Afanasiev, Ph.D., Senior Research Fellow,
Senior Research Fellow of the Research Center
of humanitarian problems of the Armed Forces
of Ukraine

THE FORMS OF MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE ON MILITARY TRADITIONS

The article deals with the forms of military- patriotic education of personnel of the Armed Forces of Ukraine on military traditions. Two groups of forms: the first group due to general developmental education component , which can be applied not only to the military, but to all citizens; the second group forms due to the specifics of professional military personnel activities. Offered for continuing research on the said issues.

Keywords: military-patriotic education , military traditions, the military, the Armed Forces of Ukraine , personnel, forms of military - patriotic education.